Horáková, Michaela

K diferenciaci ve svatonepomuckých kázáních

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1994, vol. 43, iss. D41, pp. [23]-31

ISBN 80-210-1205-6
ISSN 0231-7818

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/108447
Access Date: 16. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY
STUDIA MINORA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS BRUNENSIS
D 41, 1994

MICHAELA HORÁKOVÁ

K DIFERENCIACI VE SVATONEPOMUCKÝCH KÁZÁNÍCH

Zdeněk Kalista upozornil ve své zásadní publikaci České baroko (1941) na fakt, že z tzv. kázání speciálních (k různým svatým) je největší počet textů věnován nově kanonizovanému světci Janu Nepomuckému, a uvedl v této souvislosti jména 26 autorů.[1] K tematice se Kalista vrátil v knize Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko (1970), kde se v jeho výčtu objevilo 9 nových jmen z tzv. žďárského cyklu,[2] jehož kázání zevrubně analyzoval a postihl tak i dominantní specifika vrcholné barokní homiletiky.

Kalista sám naznačil, že jeho „seznam svatonepomuckých autorů" nemůže být úplný. Orientoval se při jeho sestavování v Knihopise na názvy samostatných kázání, z nichž je tematika patrná. Jeden i dva nepomucké texty mohou však teoreticky obsahovat všechny nedělní a sváteční postily, které tvoří převažující část literární produkce první třetiny 18. století. Patří k nim např. svatonepomucké kázání Chrysostoma Xavera Ignáce Táborského (1696 – 1748)[3] v jeho souboru o více než tisíci stránkách, nazvaném Tria tabernacula in Monte Thaboraeo exstructa ...a vytištěném v Olomouci v roce 1738.[4] Tímto kázáním se budeme zabývat zevrubněji, protože je hodnotíme jako jeden ze dvou základních typů rozsáhlé svatonepomucké produkce.[5]

---

1 Viz s. 322.

2 Jde s výjimkou jednoho textu o česká kázání celkem 15 autorů, která vznikla a většinou i byla vytištěna ve 20. a 30. letech 17. století na základě iniciativy žďárského opata Václava Vejmluvy.

3 Analýze Táborského textů nebyla zatím věnována pozornost. Je zmíněn jen základními životopisnými a knihovědnými údaji (nejobsažněji v Jirečkově *Rukověti* z r. 1876). O hodnocení jeho díla se pokusil bez pochopení pro specifika uměleckých prostředků barokní literatury Jaroslav Vlček (*Dějiny* II, opak. vyd. z r. 1951, s. 27); Vlčka v podstatě citoval Hynek Hrubý (*České postily*, 1901, s. 285).

4 Ústřední knihovna FF MU Brno, sign. S 9527. Kázání o sv. Janu Nepomuckém se v uvedené postile nachází na str. 262–277.

5 Prostudovala jsem v této souvislosti v Brně, Olomouci a Praze texty více než tří desítek autorů z Kalistových výčtů. Kromě jím neuvedeného kázání Táborského připojuji ještě text J. Birhela, Ferdinanda z Khünburgu, V. J. Dobroslava a I. Knoblocha (poslední dva nejsou zaznamenány v *Knihopise*), srov.

V textu Táborského jsou obsažena všechna určující obecná hagiografická topoi[6] počínaje zázračným narozením přes příkladný život pro víru, mučednickou smrt a světcovy posmrtné zázraky. Tyto motivy jsou ovšem – v porovnání s jinými homiletickými texty o domácích světcích – prezentovány v nejvýraznější individualizované podobě.[7] Tento fakt lze vysvětlit oporou Táborského (a svatonepomucké produkce všeobecně) v Balbínově Životě sv. Jana,[8] jenž poskytoval bohatou základnu literárního materiálu.

Z individualizovaných základních motivů[9] najdeme u Táborského Janovo narození v Nepomuku bezdětným rodičům, jeho studia v Žatci , kazatelskou činnost, funkci zpovědníka u královny Johany, odmítnutí Václavu IV. prozradit její zpověď, mučení na Václavův příkaz ohněm, Janovo loučení s farníky, cestu k mariánskému obrazu do Mladé Boleslavi, opětovné mučení a Janovo mlčení, násilnou smrt ve vltavských vodách.

Při srovnání textu Táborského s Balbínovým zjišťujeme, že se v základní motivické „životopisné" linii téměř kryjí, i když Balbínova legenda je o něco obsažnější. Na rozdíl od Táborského se zde např. zmiňuje z dnešního pohledu překvapivý obdivný Janův vztah k Milíčovi[10] a vysvětluje se Janův nezájem o majetek. Motivické diference nacházíme i v ojedinělých momentech ideových (zejména zařazení Jana do úplného kontextu zemských patronů u Balbína, zúžené u Táborského pouze na paralelu se sv. Vojtěchem) a především jsou patrné v plánu Janových posmrtných zázraků a jeho ochrany věřících.

---

bibliografické údaje v poznámkách 17 – 19. Stranou svých rozborů jsem zatím ponechala většinu textů psaných německy a latinsky, které Kalista také nejmenuje, např. kázání J. V. Helma, J. Vernera, F. V. Halíka a V. Březiny (NM Praha, sign. 40 A 13 přív., kromě prvního též v *Knihopise* chybějí). Podle prvních sond se jeví, že vykazují analogické rysy s produkcí česky psanou.

6 Topoi určuji jednak na základě spisu L. Suria *Vitae sanctorum* z r. 1696 (SVK Brno, sign. 144.485), který byl v našem prostředí jedním ze základních hagiografických pramenů, jednak na základě postily K. Račína *Sněm nebeský svatých a světic božích* z r. 1712 (SVK Brno, sign. 1–359012). Opírám se pochopitelně i o nejnovější odbornou literaturu předmětu, kam patří práce J. Hošny *Kníže Václav v obrazu legend* (Praha 1986) a sborník sestavený na základě pěti mezioborových „hagiografických, setkání", který editovali J. K. Kroupa a M. Svatoš (*Legenda, její funkce a zobrazení*, I–V. Praha 1992–93).

7 Pro homiletické zpracování tzv. domácích světců existoval též životopisný hagiografický materiál, srov. jak překlad Suria, op. cit. 6, doplněný o české světce, tak i Balbínovo vydání tzv. *Kristiánovy legendy* z r. 1677 nebo Boleluckého text o sv. Vojtěchovi z r. 1688 (*Rosa Bohemica sive Vita S. Woytiechi*. NUK Praha, sign. 51 E 41).

8 Pochází z r. 1698, srov. jeho novodobé vydání J. Vašicou z r. 1940 (*Bohuslava Balbína, kněze z Tovaryšstva Ježíšova, Život sv. Jana Nepomuckého*). Jako oficiální tisk byla Balbínova legenda pořízena u příležitosti Janovy beatifikace.

9 K jejich historičnosti srov. z nepomucké literatury monografii V. Vlnase *Jan Nepomucký, česká legenda* z r. 1993, zejm. s. 7–73.

10 O motivech vztahujících se k reformačním kazatelům se zmiňuje v souvislosti s kázáními tzv. žďárského cyklu Z. Kalista, op. cit. v pozn. 2, s. 63 (v rámci 44. poznámky k textu).

Táborský Balbínovy konkrétní příklady nepřebírá, ale navíc mluví o třech zázracích, které byly součástí beatifikačního protokolu – o Janově zázračném jazyku, jeho pomoci nemocné Tereze Krebsové a o záchraně Rozálie Hodánkové.[11] Těmito motivy, situovanými do počátku 18. století, autoři svatonepomucenských textů Táborského nevyjímaje Balbínovu legendu zpravidla přesahovaly, Táborský však (stejně jako je tomu v některých jiných kázáních) nekonkretizuje jména, ale zmiňuje se jen o zázracích, které se staly „jedné ženě šlakem na levé ruce poražené" a „jedné děvečce divným způsobem od utonutí zproštěné".[12]

Také kompozice Táborského svatoneponuckého kázání podléhá Balbínovi, i když v menší míře, než je tomu u motivace. Tento fakt souvisí s odlišnými specifiky žánrů, pro kázání je typické zvláště přerušování souvislé motivické linie především řečnickými prostředky vytvářejícími kontakt s posluchačem a udržujícími jeho pozornost. Přesto spočívá základní kompoziční rozdíl primárně ve členění větších celků: Balbínova legenda je rozdělena na úvod, čtyři části a modlitbu, z nichž se Táborský přidržel nejen životopisných celků (I. a II. kapitola), ale i převažujícího přirozeného motivického sřetězení.

Z jeho textu je naopak patrná tendence ke klasické trojdílné kompozici kázání[13] s conclusiem, nikoli samostatným, ale koncipovaným spíše jako pointa confirmatia, z nichž analogii s Balbínem nemá exordium. Autor v něm oddaluje sdělení vlastního tématu působivými otázkami, o kterém ze svatých Janů bude promlouvat, a zejména exemplovými odbočkami, které se týkají Jana Chrysostoma, Jana Křtitele a Jana Kapistrana a realizují paralelismus jako základní stylotvorný prvek Táborského kázání, vlastní specifice barokní homiletiky. I pro něj sice Balbínova legenda jistý prostor poskytovala,[14] ale není pro její poetiku určující a v této podobě v ní také nebyl uplatňován.

Paralely s Janem Křtitelem uvádí autor např. u topos narození, paralely s Chrysostomem u vynikajícího kazatelského umění, přičemž jsou obě postavy

---

11 Srov. V l n a s o v u monografii, op. cit. v pozn. 9, s. 111, 143–148.

12 Fakt absence konkrétních jmen v souvislosti se svatonepomuckými zázraky vysvětluje V. V l n a s , op. cit., genezí řady textů v době probíhajícího beatifikačního procesu (1715–1721). U T á b o r s k é h o však nenajdeme narážku, která by nám pomohla vznik jeho kázání přesně určit, i když mluví o Janu Nepomuckém jako o svatém.(Jan byl však zařazen mezi české světce relativně dlouho před svou skutečnou kanonizací, poprvé pravděpodobně u Jiřího B a r t h o l d a v r. 1599, srov. V . V l n a s , op. cit., s. 57.) Podle zmínky o konkrétních zázracích a posouzení svatojanského ostatku můžeme však jistě určit rok 1725 jako termín, před kterým text Táborského nemohl vzniknout. Vzhledem k jeho zařazení do postily mezi jednotlivá sváteční kázání v r. 1738 je pravděpodobné, že konečná verze pro tištěnou podobu byla Táborským zredigována až po Janově kanonizaci.

13 V dobových homiletických latinských spisech bývají označovány jako exordium (úvod), confirmatio (hlavní část) a conclusio nebo peroratio (závěr). Srov. též N e u m a y r , M .: *Die Schriftpredigt im Barock*. Paderborn 1938. V česky psaných postilách se setkáváme s větší variabilitou názvů, častým termínem pro peroratio je zavírka.

14 Viz rytinu Johanna Andrease P f e f f e l a v augšpurském vydání B a l b í n o v y legendy z roku 1725. In: V l n a s , V., op. cit. v pozn. 9, s. 93.

stejně využívány v kázáních týkajících se jiných světců. Charakteru svátečních kázání daného typu (s dominantní obecnou ideou světců jako vzorů zbožného chování, patronů věřících a jejich přímluvců u Boha) odpovídá i Táborského paralela s určujícím vztahem Kristus–Nepomucký, jak konečně sám autor v závěru expozice svého kázání jako konkretizaci tématu sděluje: „Já dnes hlásiti budu, na jaký způsob svatý Jan Nepomucký syn Panny Marie je" (s. 265). V textu najdeme dále např. paralelu Betlém–Nepomuk, Kristovo loučení s učedníky a Janovo s Pražany, za nímž následuje umělecky nejpůsobivější rozvedení motivu Balbínovy předlohy, totiž Nepomuckého cesta do Boleslavi rozšířená o dojemné loučení s matičkou – Pannou Marií. Tyto dílčí paralely ústí v základní – Janovu mučednickou smrt, jíž se Kristově oběti přiblížil, a proto o něm má kazatel právo pojednat jako o druhém Mariině synu.

Paralely tohoto druhu jsou vlastní specifice svátečních kázání, pro která současně platí teze o vztahu analogií Kristova života (i jejich počtu) k významu budoucích světců. Je proto pochopitelné, že právě u postavy Jana Nepomuckého jako mučedníka dosud nekanonizovaného, popř. světce nového, nacházíme záměrné konstruování maximálního počtu podobností na základě transpozice evangelijních motivů.Také oslavné motivy (co nejvíce ctností Janovi připisovaných) dosahují ve svatonepomuckých textech četnější frekvence i aktualizačního naléhavějšího vyznění, včetně nové modifikace ideje tzv. barokního nacionalismu. U Táborského je Jan chápán nejen jako potvrzení ideje o pravověrnosti Čechů, ale i hodnocen dokonce jako světec, kterého jim ostatní katolické země, Španělsko nevyjímaje, mohou závidět. Takové vyjádření je současně jedním z projevů vyvrcholení protireformační ideje pro svatonepomucká kázání charakteristických.[15]

Ve shodě se specifikou svátečních kázání Táborský také uplatňuje paralelismus častěji než ideově dominantní kontrast. Ten je vyjádřen v návaznosti na Balbína – kromě ideje o světlu a tmě jako pravé víře katolické a temnosti kacířství – především ideálním obrazem Jana v protikladu k veskrze negativní postavě Václava IV., jejíž funkce je analogická pohanským panovníkům ve svátečních kázáních o prvních křesťanech se synonymickými vyjádřeními zla a ďábla a s četnými naturalistickými motivy při líčení jejich krutosti. Z umělecky dominantních prostředků Táborského kázání zmíním ještě alespoň zdařilé uplatnění přímé řeči, převážně právě v replikách Václavových, variabilně realizovaný kontakt s posluchači a výraznou pointu s využitím klíčových motivů specifické charakteristiky světcovy na základě opozit mlčící–mluvící i na základě motivu světcova jména. Na závěr svého kázání ve své prosbě za světcovu ochranu Táborský totiž vzývá sv. Jana jako přímluvce, který bude mluvit za němé křesťany v hodině jejich smrti a vyprosí jim, jak jeho jménu odpovídá, Gratiam – věčnou milost.

---

15 Jednou z jejích konkretizací je výrazná idea protihusitská. V souvislosti s tzv. žďárskými texty, op. cit. v pozn. 2, s. 47 se jí zabýval Z. Kalista.

Všechny uvedené momenty Táborského textu se objevují v různých modifikacích i v celku jiných svatonepomuckých kázání.[16] Relativní úplnost životopisné motivické linie ve vztahu k Balbínovi, její analogická kompozice a práce s kontrastem a paralelismem za využití poměrně střídmé symboliky, zejména biblické, charakterizují přitom jeden základní typ svatonepomuckých kázání, k nimž kromě Táborského lze přiřadit např. text Birhelův, Burgerův, Dobroslavův, Holanův, Knoblochův, Pelišotův, Rádlův, Procházkův, Krátkého a Jana Libertina.[17] Za reprezentanty druhého typu považuji kázání tzv. žďárského cyklu, např. Černého, Eligia od sv. Jiřího, Grima, Khella, Pachera, Valcera a Zourka,[18] ale i do tohoto cyklu několik textů nepatřících, např. Bartysovy, Waldtovy, Linkovy, kázání Ferdinanda z Khünburgu a Jiřího Libertina.[19]

---

16 Na paralele Nepomuka s Ježíšem je např. vystavěno kázání Eligia od sv. Jiří, s Janem Křtitelem text Birhelův. Z dalších Janů je kromě častého Evangelisty uplatněn už i Jan Sarkander (u Grima zr. 1734). Kontrast je výrazněji než u Táborského realizován např. u Bartyse, též v souvislosti s prvními českými světci (Ludmila–Drahomíra, Václav–Boleslav), jejichž nejúplnější výčet také zmíněné kázání ve svatonepomuckém kontextu obsahuje. Práce s motivem řecké podoby Janova jména se objevuje ještě např. u Valcera. Zvýraznění motivu Janova zázračného jazyka i charakteristiky mluvící–mlčící najdeme např. v kázání Burgerově, Krátkého, Pacherově, Knoblochově a Pelišotově (zr. 1728). Symbolika jazyka je přímo vztažena k ideji jazykového chápání tzv. barokního patriotismu u Waldta. Václavské motivy (k jejich genezi srov. Vlnas, op. cit. v pozn. 9, s. 88–89) patří k umělecky nejnosnějším místům ve svatonepomuckých kázáních, srov. např. u Jiřího Libertina. Nejvíce patrně zdůraznil Janovy ctnosti Holan a Malec. Obsáhlý výčet Janových zázraků je zastoupen v textu Krátkého. Topos Janovy ochrany je vysloven s větší či menší mírou zobecnění v základní didaktické rovině sedmi hříchů či přestupků proti desateru, dominantně např. u Pelišota zr. 1723. Z konkrétních motivů zde převládá Janova ochrana dobré pověsti (už v názvu kázání Burgerova, u Dobroslava apod.) a pomoci v neplodnosti, aktualizovaná u řady kazatelů (např. u Birhela a Grima zr. 1734) prosbou o Janovu pomoc císařovně Alžbětě, ženě Karla VI. Bibliografické údaje k jednotlivým uvedeným autorům srov. v pozn. 17–19.

17 Viz Jan Birhel zr. 1734 (SVK Olomouc, sign. 33.981), Vojtěch Burger zr. 1730 (MK Praha, sign. 39 C 16 přív.), Vojtěch Jiří Dobroslav zr. 1729 (MK Praha, sign. 39 C 15 přív.), Jan Matěj Holan zr. 1729 (MK Praha, sign. 40 A 13 přív.), Ivan Knobloch zr. 1738 (MK Praha, sign. 39 C 16 přív.), Jan Michal Pelišot zr. 1723 a 1728 (MK Praha, sign. 3O C 5 přív.), Eugen Rádl zr. 1735 (NUK Praha, sign. 54 D 18 přív.), Jiří Procházka de Lauro zr. 1735 (NUK Praha, sign. 54 D 25 přív.), Matěj Krátký zr. 1736 (MK Praha, sign. 46 A 5 přív.), Jan Libertin zr. 1730 (MK Praha, sign. 39 C 15 přív.). (Datace se vesměs vztahují k tiskům textů.)

18 Srov. text Karla Černého zr. 1728 a 173O (SVK Olomouc, sign. II. 32.355 a 32.360 přív.), Eligia od sv. Jiří zr. 1736 (SVK Olomouc, sign. II. 32.355 přív.), Ferdinanda Antonína Grima zr. 1732 a 1734 (SVK Olomouc, sign. II. 23.171 a II.33 .983, přív.), Jana Josefa Khella z r. 1729, 1731, 1735, 1735 (SVK Olomouc, sign. II. 32. 355 přív., SVK Brno, 24.766), Josefa Pachera zr. 1722 (MK Praha, sign. 39 C 15 přív.), Zdeňka Valcera zr. 1736 (SVK Olomouc, sign. II. 32.355 přív.) a Matěje Zourka zr. 1735 (SVK Olomouc, sign. II. 34.029 přív.).

19 Bartysovu svatonepomuckému kázání z r. 1729 (SVK Olomouc, sign. II. 32. 355, přív.) se věnovali především V. Bitnar a na vyšší úrovni v souvislosti s otázkou květinové symboliky a její genezí Z. Kalista. Srov. Bitnar, V.: *O českém baroku slovesném*. Praha 1932, především s. 127–135. Týž: *Postavy a problémy českého baroku*

V takových homiletických textech nacházíme zpravidla (výjimkou je kázání Valcerovo) ve vztahu k Balbínově předloze výraznější rozšíření motivů a jejich výběr, častější projevy nekonvenční kompozice a v první řadě příklady velmi složité umělecké práce se symbolikou,[20] která patří k vrcholným projevům barokní homiletické poetiky a je z hlediska rozrůznění svatonepomucenských kázání rozhodující.

Její součástí je dominantní realizace příměru s tendencí k emblematičnosti.[21] Někteří z kazatelů tzv. druhého typu vedou analogie (i když ne vždy na ploše celého kázání) mezi vlastnostmi svého základního obrazu, prozrazovaného většinou už titulem, a vlastnostmi předmětu svého kázání, tedy např. mezi Elyzeem (u Khella), hospodářem (u Grima), cedrem (u Zourka), hvězdou (u Eligia a Černého) a sv. Janem Nepomuckým. Kromě biblické symboliky se zvláště v žďárském cyklu vyskytují v symbolické vrstvě poměrně často motivy antické[22] včetně odkazů na Ovidia (např. hned na prvních dvou stránkách Grimova kázání z r. 1734), ať už např. v podobě částí exempel, nebo samostatně konstruovaných paralel, současně se i na vytváření základních emblémů podílejících. Při jejich budování (i nezávisle na něm) je využito z jiných druhů symbolů ponejvíce základní symboliky astrologické, symboliky květin (je na ní vystavěno celé kázání Bartysovo) a barev, hlavně tradiční bílé a červené, vyjadřujících Janovu nevinnost a jeho lásku ke Kristu.

Tendence k emblematičnosti, respektive uplatnění příměru, se ovšem objevuje i u kázání prvního typu (např. u Pelišota z r. 1728), méně častá je zde však práce s dílčí uvedenou symbolikou. Za základní diferenční znak textů druhého typu však pokládám větší počet symbolů , jejich promyšlené i složité prolínání a artistní charakter kázání. K jeho projevům patří také důkazy kazatelovy učenosti prezentované nejen četnými odkazy biblickými a antickými, ale i konstruováním obraznosti, explicitně nevysvětlené, která nutila zasvěceného recipienta (čtenáře a nejspíše kněze) ke spolupráci a umožňovala mu značný počet asociací.

---

literárního. Praha 1939, např. s. 126 a 211. K a l i s t a , Z . : *Česká barokní gotika* ..., op. cit. v pozn.2, s. 115–118, 154–155. – O W a l d t o v i – slovesném umělci jako první pojednal J . V a š i c a v *Českém literárním baroku*, Praha 1938, o W a l d t o v ý c h latinských svatonepomuckých kázáních (SVK Brno, sign. St 2–374.802) zde srov. s. 227–232. V poslední době se Waldtem zabýval M . K o p e c k ý v knize *Rozhlasová univerzita Svobodné Evropy* (red. A . K r a t o c h v í l) , II. díl , Mnichov-Brno-Plzeň 1994, s. 179-185. – Poetice kázání Ferdinanda z K h ü n b u r g u z r. 1729 (MK Praha, sign. 40 A 13 přív.), Matěje L i n k a z r. 1730 (MK Praha, sign. 40 A 13 přív.) a Jiřího L i b e r t i n a z r. 1730 (MK Praha, sign. 4O A 13 přív.) nebyla zatím věnována pozornost.

20 Zabýval se jí Z . K a l i s t a v knize *Česká barokní gotika* ..., op. cit. v pozn. 2, zejm. na s. 111 a 115.

21 Srov. H o r á k o v á , M .: *K symbolice v barokní homiletice*. SPFFBU, D 40, 1993, s. 25–32.

22 O antických motivech ve žďárských kázáních pojednal Z . K a l i s t a , op. cit. v pozn. 2, např. s. 45–46.

Uvedené diference mezi dvěma základními typy svatonepomuckých kázání nejsou vysvětlitelné jen uměleckými specifiky autorů a jejich nadáním, nýbrž také motivacemi své geneze a určením textů. Už přijaté řádové jméno Táborského (Chrysostomos), svědčící o kazatelově dobovém hodnocení, ale v první řadě kvalita jeho svatonepomuckého textu dokazuje, že byl homiletikem s nesporným literárním talentem. Jeho kázání stejně jako kázání desítek jiných zčásti zmíněných homiletiků bylo zaměřeno na popularizování Jana mezi prostým, kazatelovi známým publikem a původně zamýšleno zřejmě pouze pro ústní přednes, a také proto, anebo i právě proto nebylo zatíženo složitou obrazností, jejíž vytváření nebylo ostatně mnoha takovým kazatelům vlastní.

Texty kazatelů tzv. žďárského cyklu byly sice také určeny i k ústnímu přednesu, ale před neznámým publikem, za podstatné zde však pokládám, že vznikly na základě objednávky žďárského opata Václava Vejmluvy několika klášterům, které mu nabídly své nejlepší kazatele, z nichž si Vejmluva pravděpodobně dále vybíral. Tito kazatelé museli počítat s faktem, že se jejich texty dostanou do soutěží jak na žďárských poutích, tak při tichém čtení nejprve přinejmenším Vejmluvově, který současně inicioval jejich vytištění. Analogickou situaci – konkurenci v kazatelských „festivalech", především v Praze Na Skalce v roce 1729, lze předpokládat i u textů vzniklých při této příležitosti. Prestižní charakter a jemu adekvátní ztvárnění zde mělo rozhodně zvláště kázání Ferdinanda z Khünburgu, tehdejšího pražského arcibiskupa. Jeho autor, který zřejmě nejvíc aspiroval na složitou zdobnost vyjádření, přednesl svůj text v den Janovy kanonizace (o niž se osobně velmi zasloužil), na pompézní slavnosti v pražské svatovítské katedrále, a to za účasti bezpočetných významných duchovních autorit včetně zahraničních.[23] Co do geneze lze podobně charakterizovat texty Bartysovy a Waldtovy i text Jiřího Jana Libertina, které vznikly také v souvislosti se svatonepomuckými oslavami jako výraz vysokých literárních ambicí, ale na rozdíl od Khünburga i jako projev přirozeného literárního nadání svých tvůrců.

Zmíněné artistní texty nejsou tedy pouze zárukou jednoznačné umělecké kvality, ale prozrazují i určitou manýru svých tvůrců. Proměnlivá úroveň a ztráta přesvědčivosti je patrná např. i z textů nejspíše prvního z umělecky nejprůbojnějších „žďárských" homiletiků, J.J. Khella.[24] Tento fakt je do jisté míry vysvětlitelný jeho čtyřmi kázáními, k svatonepomucké tematice se vztahujícími, tedy největším počtem textů, které právě Khell ze všech autorů tzv. žďárského cyklu Vejmluvovi dodal.

Celek svatonepomuckých kázání představuje nepochybně stylově poměrně rozrůzněnou textovou paletu. Tendence ke stylu nižšímu je zjevná u většiny dobové produkce, která se někdy stávala součástí převážně konvenčních postil nedělních a svátečních a která obsahuje nestejnou míru uměleckého talentu a pů-

---

23 Srov. popis svatořečení (MK Praha, sign. 39 C 15 přív.), též V. V l n a s, op. cit. v pozn. 9, s.159–176.

24 Srov. bibliografický údaj v pozn. 18.

sobivosti[25] i konkrétní nižší aktualizace s dobovými reáliemi např. o místech, kde bylo určité kázání prosloveno, a o jeho tvůrci.[26]

Aktualizace, zvláště ve vztahu ke Žďáru, Vejmluvově osobnosti [27]a cisterciáckému řádu, najdeme ovšem i ve žďárských kázáních reprezentujících vyšší styl, která byla koncipována a vytištěna jako samostatné svatonepomucké texty a zpravidla i jako šedévr svých tvůrců. Přesahy z konvenční tvorby k textům z ní svou působivostí vybočujícím však stylovému rozvrstvení přesně neodpovídají. Kázání zapomenutého premonstrátského kazatele Chrystostoma Xavera Ignáce Táborského nazvané Joannes est nomen ejus je toho jedním z nejlepších dokladů.

ZUR DIFFERENZIERUNG IN DEN ST.–NEPOMUK – PREDIGTEN

Die Verfasserin befaßt sich vorerst mit einem St.–Nepomuk – Text des Prämonstratenserpredigers Chrysostom Xaver Ignác Táborský (1696–1748) aus seiner Postille Tria tabernacula ..., die 1738 erschienen ist. Es gibt derzeit nur elementare Angaben über Táborský, und er wurde allgemein, ohne Verständnis für die Besonderheiten der Barockliteratur, von J. Vlček in seiner Geschichte gewertet.

Táborskýs Predigt wird zuerst mit Balbíns Legende Das Leben des heiligen Johannes (aus dem Jahre 1698) verglichen, und es werden motivische, ideelle und künstlerische Übereinstimmungen mit anderen St.–Nepomuk – Texten angeführt.

Zum ersten Typ dieser Texte zählt die Verfasserin außer Táborský noch die Predigten von Birhel, Burger, Dobroslav, Holan, Knobloch, Malec, Pelišot, Rádl, Procházka, Krátký und Jan Libertin (alle in den Jahren 1723–1738 gedruckt).

Als typische Merkmale dieser Predigten sieht sie eine deutlichere motivische und kompositorische Anlehnung an die Balbínsche Schrift sowie die Anwendung einer relativ nüchternen, besonders biblischen Symbolik an.

Als Vertreter des zweiten, abstrahierten, Typs sind vor allem die sog. Saarer Predigten belegt, u. a. die von Černý, Elegius vom hl. Georg, Grim, Khell, Pacher, Valcer, Zourek, aber auch einige nicht aus diesem Zyklus stammende Texte, wie z. B. diejenigen von Bartys, Waldt, Linka, Jiří Libertin und Ferdinand von Khünburg (alle aus den Jahren 1722–1736). Darin findet man in Beziehung zu Balbín in der Regel eine wesentliche Motiverweiterung bzw. eine strengere Auswahl der Motive, häufiger zeigt sich hier eine „unnatürliche Komposition" und vor allem Beispiele einer sehr Komplexen Arbeit mit der Symbolik (mit der Dominanz des Emblematischen und einer

---

25 Dva téměř krajní póly zmíněné produkce dokládá např. zdařilý text T á b o r s k é h o a vskutku neumělé kázání Jana L i b e r t i n a , srov. údaj v pozn.17.

26 J . B i r h e l se např. zmiňuje o svatonepomuckých poutích svých prostějovských farníků a žádá Jana o ochranu Prostějova před ohněm a vodou, přičemž zde poměrně zdařile využívá motivů jeho mučení. V úvodní dedikaci prostějovským radním v žádosti o svou podporu současně uvádí základní momenty své kariéry a zdůvodňuje je svým jménem, stejným jako má jeho patron a přímluvce sv. Jan Nepomucký.

27 Nejvýraznější jsou patrně u J . P a c h e r a , srov. údaj v pozn. 18. Kromě opakované chvály Vejmluvovy „vejmluvnosti" v něm nalezneme např. zmínky o opatových nepomuckých aktivitách, např. údaj o tom, že dal zhotovit „obraz skvostnej na sloupě kamenným hned při cestě, kde nyní na horu Zelenou se sstupuje" (s. 4–5).

Tendenz zur gegenseitigen Durchdringung verschiedenartiger Symbole), die zu den besten Leistungen der barocken homiletischen Poetik zählen.

Die erwähnten Unterschiede werden nicht nur durch individuelle Gewohnheiten der Prediger erklärt, sondern auch durch die jeweilige Motivation der Entstehung der Texte und die Berücksichtigung des spezifischen Adressatenkreises. Die meisten Texte des sog. zweiten Typs weisen einen hohen literarischen Anspruch auf und sind als Auftragswerke entstanden. Sie traten in schmeichelhafte Konkurrenz bei Predigertreffen – sei es in Saar/Žďár, sei es in Prag. Die Gesamtheit der St.–Nepomuk–Predigten (von denen manche eher zum niedrigeren homiletischen Stil zählen) stellt zweifellos einen künstlerisch verhältnismäßig differenzierten Textkorpus dar. Überlappungen von Konventionellem und das Konventionelle Überragendem entsprechen nicht einer klaren Abgrenzung nach stilistischen Schichten. Die Predigten von Ch. X. I. Táborský mit dem Titel Johannes est nomen ejus sind der aussagekräftigste Beleg dafür.